

4. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах /Олександра Яківна Савченко. –К.: Видав. «Початкова школа», 2006. –312с.
5. Стаднійчук Р. Сучасна українська періодика для дітей: хто є хто /Р. Стаднійчук //Слово і час. –1999. –№ 2. –С.69-72.

Л. Р. Шпачук,
канд. філол. наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ У КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються форми навчання молодших школярів альтернативні традиційним, які забезпечують не тільки всебічний та оптимальний розвиток, а й виховання учнів.

В статье рассматриваются формы обучения младших школьников, альтернативные традиционным, которые обеспечивают не только всестороннее и оптимальное развитие, а и воспитание учеников.

In this article the forms of junior pupils' instruction, which are alternative to traditional, providing not only all round and optimum development, but also pupils' up-bringing are considered.

Постановка проблеми. Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедично розвиненою пам'яттю, а з гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з повноцінними, розвиненими потребами подальшого пізнання та самостійної дії, зі спрямованими орієнтувальними навичками і творчими здібностями. Це потребує глибокого переосмислення й оновлення системи початкової освіти через реалізацію ряду завдань, основними з-поміж яких є:

– всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення потреб та інтересів, збереження й зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я школярів;

– формування у дітей бажання й уміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання впродовж усього життя, вироблення умінь практичного й творчого застосування набутих знань.

Тому цілком природно, що крізь призму діяльності учня вчителю необхідно переосмислити саму структуру навчально-виховного процесу, оволодіти такими педагогічними технологіями, які уможливили б свідому співучасть кожної дитини у навчанні.

Аналіз наукових досліджень з проблеми (Н. Волкова, С. Смирнов, А. Хуторський, О. Пометун, О. Овчарук, М. Махмутов) дозволяє говорити, що на сьогодні співіснують різні визначення дидактичної категорії «форми

навчання»: форма роботи, засіб роботи, організація навчання. Тому не випадково, що педагогічній практиці відомо понад тридцять конкретних форм навчання, 3-поміж яких як традиційні, так і нетрадиційні.

Мета статті полягає у висвітленні сутності різних форм навчання, у тому числі й нетрадиційних.

Виклад основного матеріалу. «Форма організації навчання – це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі» [1, с.324]. Як правило, вибір форм організації навчання зумовлюється завданнями освіти і виховання, особливостями змісту різних предметів та їх окремих розділів, конкретним змістом занять, складом, рівнем підготовки і віковими можливостями учнів.

Разом з тим, організаційні форми навчання змінюються і розвиваються разом із суспільним розвитком. Так, за первіснообщинного ладу навчання було практично-догматичним. Діти засвоювали виробничий і моральний досвід у процесі спільної праці та повсякденного спілкування з дорослими. Навчальна робота з ними була індивідуальною, потім індивідуально-груповою. З розвитком феодальних стосунків, підвищенням ролі духовного життя в суспільстві виникає форма масового навчання дітей. Однією з перших було групове (колективне) навчання у братських школах Білорусі та України у 16 ст.

Колективна форма навчання набула поширення також у 20-х роках 20 ст. в Україні. «Навчання відбувалося без уроків та розкладу в формі організованого діалогу пар учнів, які, вивчивши різноманітні теми, по черзі навчали один одного» [7, с.4]. Це був так званий бригадно-лабораторний метод навчання. Завдання, що їх виконували бригади, могли бути як єдиними, так і диференційованими.

Різновидом такої форми навчання, за С. Смирновим, була робота в парах змінного складу (колективний спосіб навчання – КСН), який полягав у тому, що об'єднані в пари учні навчали один одного; заняття проводилися без уроків та розкладу [8, с.14].

А. Хуторський, аналізуючи різні форми навчання, виділяє також Белланкастерську систему навчання, що широко застосовувалася в школах Англії та Індії для навчання великої кількості учнів одним учителем. Хоча ця система мала й свої особливості: крім учителя, навчання здійснювали самі учні. Власне, учні старшого віку навчали молодших. Ця форма, запроваджена А. Беллом та Дж. Ланкастером у 1798 році, не набула поширення через низьку результативність навчання.

Пошуки більш продуктивної форми навчання зумовили появу Мангеймської системи, що виникла наприкінці 19 ст. в Європі. Її засновник Й. Зіккенгер пропонував створювати класи з урахуванням здібностей дітей: класи іноземних мов для найбільш здібних, основні – для дітей із се-

редніми здібностями, класи для слабких та розумово відсталих учнів. «Відбір у такі класи мав відбуватися на основі психометричних замірів, характеристик учителів та результатів екзаменів (оцінювання поточної успішності дітей). Передбачалося, що учні, навчаючись успішно, матимуть змогу переходити з більш слабого в більш сильний клас. Проте, як показала практика, навчальна програма та занижені вимоги назавжди «прив'язували» учня до класу, в який він потрапив» [10, с.26].

В американських школах наприкінці 19 ст. використовувалася Батовська система навчання, що поєднувала групову та індивідуальну форми навчання. «Окрім звичайних уроків, учитель та його помічник проводили індивідуальні заняття як з найбільш сильними, так і зі слабкими учнями» [8, с.26].

На сучасну пору все більшого поширення набуває *інтерактивна форма*. «Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» [7, с.9]. Такий підхід до організації навчальної діяльності не є повністю новим як для української школи, так і для навчальних закладів зарубіжжя. Так, елементи інтерактивної (групової) форми навчання вперше були запроваджені в початковій школі Франції Р. Кузіне і С. Френе ще на початку 20 ст. [6, с.60]. У практиці української школи групова форма навчання широко застосовувалась у 20-ті роки – роки масштабного реформування шкільної освіти. Окрім зазначеного вище бригадно-лабораторного методу, використовувався проектний метод, виробничі та трудові екскурсії й практики. Запровадження цих методів та форм навчання в окремих школах давало високі результати.

Підтвердження цього знаходимо у К. Дьяченка, який для прикладу наводить досвід організованої А. Рівіним у 1918 році в м. Корін (на Житомирщині) школи, в якій учні різного віку, навчаючись у групах змінного складу, проходили за один рік навчальну програму трьох-чотирьох років навчання. У школі одночасно навчалось близько 40 дітей віком від 11 до 16 років. Уроків як таких у школі не було: за гарної погоди діти навчалися в саду, на свіжому повітрі; під час занять вони вільно рухалися, розмовляли один з одним. В основу методики А. Рівіна була покладена ідея «навчаючи інших, навчайся сам» [3, с.32].

Подальшу розробку інтерактивних форм навчання знаходимо у працях В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін. (див.: 7, с.10).

Інтерактивні форми навчання все більшої популярності набули сьогодні, вони широко практикуються в сучасній початковій школі на уроках з різних предметів. Підтвердженням цього є методичні праці Я. Морської, О. Кривошапки, О. Мельничайко, Н. Лесняк, В. Бутрім та інших. Згадані методисти обстоюють думку про те, що система навчання сучасної школи

перестає бути орієнтованою тільки на рівні «знання» та «розуміння». Учні повинні набути вже зовсім інших навичок: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти знаходити потрібну інформацію, тлумачити її та застосовувати у конкретних умовах, формулювати та обстоювати власні думки.

З-поміж розглянутих форм організації навчання основною залишається **класно-урочна**, започаткована Я. Коменським і висвітлена у праці «Велика дидактика», як система, що забезпечує масовість навчання, за якої можна «усіх навчати всьому» [4, с.5].

У психолого-педагогічній літературі знаходимо чимало визначень поняття «урок». З-поміж запропонованих на сьогодні найбільш точним видається визначення М. Махмутова, «урок – це динамічна та варіативна форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії (діяльностей і спілкування) певного складу вчителів і учнів, що включає зміст, форми, методи та засоби навчання і виховання у процесі навчання» [5, с.4].

У сучасній дидактиці існують різні класифікації уроків залежно від узятих за основу ознак: за способами їх проведення; за загальнопедагогічною метою, за дидактичною метою тощо. Крім традиційних уроків, у сучасній школі набувають поширення нестандартні (нетрадиційні уроки).

Уперше спроба класифікувати нетрадиційні форми навчання залежно від **способу спілкування суб'єктів навчання** (учнів і вчителів) була здійснена Н. Стяглик. За нею, всі форми доцільно поділяти на дві групи:

1) «пульсуювальні», тобто форми навчання, які відомі в педагогіці давно, але в силу соціальних та інших умов, потреб частота їх застосування в практиці різна;

2) «нестандартні форми» – це форми, які раніше не застосовувались і вирізняються оригінальністю їх організації (див.: 9, с.4).

Відповідно до реалізації основних компонентів навчання під час розв'язання дидактичних завдань нею виділено такі групи:

– нетрадиційні форми **цілісного розв'язання** завдань навчання (прийняття мети, організація сприйняття, осмислення, закріплення, застосування змісту того, що засвоюється, контроль та самоконтроль);

– «продлонговані» форми, які не реалізують дидактичних завдань під час проведення, вони потребують тривалої підготовки.

За О. Чекіною, для ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів враховуються способи взаємодії суб'єктів навчального процесу, що дозволяє виділити такі **моделі нетрадиційних форм навчання**:

Модель А. Нетрадиційні форми, що забезпечують односторонню дію на учня (учитель–учень, учень–учень). Організація спілкування за даними схемами перетворює дитину на об'єкт дії, а вчителю належить провідна роль. Дана модель застосовується тоді, коли необхідно подати інформацію, якої немає в навчальних посібниках, для її наступної поглибленої переробки.

Модель В. Нетрадиційні форми навчання, які забезпечують взаємодію в процесі спілкування суб'єктів навчання в умовах парної роботи, роботи малих груп, міжгрупової роботи. У даній моделі організації спілкування учень є одним із рівноправних суб'єктів. Між учителем і школярем (учнем і учнем) виникає співтворчість. Організуюючи взаємодію, вчитель керує пізнавальною діяльністю, творчим пошуком дітей.

Модель С. Нетрадиційні форми навчання, які передбачають як однією, так і взаємодію суб'єктів навчання.

Ця класифікація відображена в такій таблиці:

Класифікація нетрадиційних форм відповідно до способу взаємодії суб'єктів навчального процесу

Модель А	Модель В	Модель С
Інтегрований урок	Урок-лото	Залежно від змісту, форм і методів у межах даної моделі може бути як одностороння дія суб'єктів, так і взаємодія, тобто може бути або модель А, або модель В; або обидві моделі разом.
Урок-лекція	Урок-композиція	
Урок-мандрівка	Урок-огляд знань	
Урок-екскурсія	Урок-аукціон	
Урок-новела	Урок-казка	
Урок-парадокс	Урок-диспут	
Урок-семінар	Урок-діалог	
Урок-есе	Урок – «круглий стіл»	
Урок-залік	Урок-турнір	
Урок-суд	Урок-КВК	
	Урок – Брейн-ринг	
	Урок – Що? Де? Коли?	
	Урок-форум	
	Урок-телеміст	

Висновки. Аналіз методичного доробку вчителів України (О. Антипової, О. Кондратюк, Г. Крупської, Л. Лухтай, О. Митник, В. Паламарчук, О. Печерської, Д. Рум'янцевої, Л. Тумакової, В. Шпак, та ін.) дозволяє стверджувати, що практика застосування нестандартних форм у початковій школі стала пріоритетною, оскільки для кожного вчителя основним завданням є «підключити» учня до активної та самостійної діяльності, поставити його в позицію суб'єкта цієї діяльності, який несе за неї відповідальність. Тільки тоді, коли учневі надається можливість діяти самостійно, у нього закладаються основи відповідальності. Практична самостійна діяльність – це найважливіша умова формування відповідальності. Ось чому таким важливим фактором навчання є взаємодія вчителя та учня на уроці. Тим більше, що зацікавленість, викликана вчителем на уроці, як тимчасовий психічний стан за певних умов може перерости у стійкий інтерес до знань чи предмета.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. –К.: Академія, 2001. –576с.
2. Досяк І. М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій. 1-4 класи. –К.: Основа, 2007. –160с.
3. Дьяченко В. К. Новая дидактика. –М.: Педагогическое общество России, 2001. –226с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. /Под ред. А. И. Пискунова и др. –М.: Педагогика, 1982. –Т.1. –656с.
5. Махмутов М. И. Современный урок. –М.: Просвещение, 1985. –146с.
6. Овчарук О. В. Групова робота з учнями в початковій школі //Початкова школа. – 1999. –№ 3. –С.60-62..
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. –К.: «А. С. К.», 2006. –192с.
8. Смирнов А. С. Педагогіка. –М.: Просвещение, 2001. –204с.
9. Стяглик Н. І. Нестандартні форми навчання і їх вплив на якість навчального процесу в школі (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук). – К.: КДУ, 1994. –30с
10. Хуторской А. В. Современная дидактика. –С.-Петербург, 2001. –301с.
11. Чекіна О. Ю. Нестандартні форми проведення уроку //Початкова освіта. –2004. – № 5. –С.2-13

В. В. Пруняк,
канд. філол. наук, доцент,
Л. М. Пруняк,
канд. пед. наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ РИТОРИКИ

У статті розглядаються питання формування мовної особистості школяра засобами риторики, окреслено коло проблем, які необхідно вирішити в сучасній початковій школі.

В статье рассматриваются вопросы формирования языковой личности школьника средствами риторики, очерчен круг проблем, которые необходимо решить в современной начальной школе.

The article deals with the issues of formations of a pupil's language personality by means of rhetoric's; a circle of problems which are necessary to solve in modern secondary school are described in it.

Актуальність дослідження. Основна мета сучасної мовної освіти загальноосвітньої школи – створення умов «для формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, стилями і найважливішими жанрами, акумульованими в ній духовними скарбами, уміє орієнтуватися в потоці різноманітної, нерідко суперечливої інформації і спроможна вільно,